

УДК 159.9

Світлична Н.О. к. психол. н., викладач кафедри прикладної психології НУЦЗУ;
Тичина П.А. курсант соціально-психологічного факультету НУЦЗ України

ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У КУРСАНТІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ ДСНС

Дослідження ризику в психології, і зокрема його вплив на поведінку людей в різних ситуаціях невизначеності, зараз досить актуально і являє собою чималу цікавість це і зумовило вибір теми нашого дослідження. Вивчивши виявлення готовності до ризику, отримані дані вказують на те, що значний вплив на результати методики має досвід працівників у структурі ДСНС. Адже їхня професія є екстремальною, а страх невдачі є одним з негативних психічних реакцій в екстремальних ситуаціях. Дослідивши виявлення схильності до ризику, отримані дані можуть свідчити про те, що наші досліджувані усвідомлюють, що не завжди ризик приносить успіх в роботі, іноді можливі і погані наслідки, особливо в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: Ризик, схильність, готовність, курсанти, працівники ДСНС.

Исследование риска в психологии, и в частности его влияние на поведение людей в различных ситуациях неопределенности, сейчас весьма актуально и представляет собой немалый интерес что и обусловило выбор темы нашего исследования. Изучив выявления готовности к риску, полученные данные указывают на то, что значительное влияние на результаты методики имеет опыт работников в структуре ГСЧС. Ведь их профессия является экстремальной, а страх неудачи является одним из негативных психических реакций в экстремальных ситуациях. Исследовав выявления склонности к риску, полученные данные могут свидетельствовать о том, что наши исследуемые осознают, что не всегда риск приносит успех в работе, иногда возможны и плохие последствия, особенно в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: Риск, предрасположенность, готовность, курсанты, сотрудники ГСЧС.

Постановка проблеми. Стрімкі перетворення, що відбуваються в українському суспільстві під впливом активних трансформаційних процесів, пред'являють жорсткі вимоги до особистості через високу ступінь невизначеності, що збільшує вагу ризику в життєдіяльності людини. В сучасній науці зростає увага до проблеми ризику з боку дослідників різних спеціальностей – психологів, соціологів, юристів та ін., що характеризує означену проблему як міждисциплінарну. В психології необхідність розробки проблеми ризику пов'язана із дослідженням його суб'єктивної сторони, зокрема, з вивченням індивідуально-психологічних особливостей схильності до ризику як властивості особистості, котра виявляється в ситуаціях різного ступеню складності і може сприяти або запобігати адаптаційним процесам в життєдіяльності людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психології даною проблемою займалися А.П. Альгін, Г. М. Солнцева, Т.В. Корнілова й ін. Ю.К. Козелецький і В.В. Кочетков розглядали ризик у психологічній теорії рішень, у той час як В.А. Петровський сформулював гіпотезу про існування "надситуативного" ризику й розглядав ризик як особливого роду активність. У свою чергу С.А. Ліпатов вивчав "керований і некерований" ризик.

Як видно, ризик є досить багатограним явищем, яке можна розглядати з різних, а іноді й із протилежних позицій. Неоднозначність даного поняття ще раз доводить **актуальність цієї проблеми** не тільки в психології, але й в інших науках, які займаються вивченням діяльності суб'єктів, колективів, організацій і т.д.

Виклад основного матеріалу. Ризик у психології, досліджується переважно в рамках теорії мотивації досягнення, теорії рішень та концепції надситуативної активності.

Хоча в даний час велика частина діяльності суб'єктів пов'язана з ризиком, і величезний вплив на суб'єктів в ситуації ризику надають саме психологічні фактори.

Тому дослідження ризику в психології, і зокрема його вплив на поведінку людей в різних ситуаціях невизначеності, зараз досить актуально і являє собою чималу цікавість для дослідників.

С.І. Ожегов визначив ризик як можливу небезпеку й дію на вдачу в надії на щасливий результат [21].

На думку О. Renna, ризик - це можливість того, що людські дії або результат її діяльності приведуть до наслідків, які впливають на людські цінності [30].

А.П. Альгін визначає ризик уже як діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити вірогідність досягнення передбачуваного результату, невдачі й відхилення від мети [2].

На цей час у психологічних дослідженнях ризику можна виділити три основних напрямки [15].

Перше визначає ризик як "ситуативну характеристику дій (діяльності) суб'єкта, що виражає невизначеність їхнього результату для діючого суб'єкта й можливість несприятливих наслідків у випадку невдачі". Тут ризик розглядається в рамках концепції надситуативної активності й теорії мотивації досягнення.

Концепція мотивації досягнення успіху вивчає мотиваційну сферу людини, що відбиває "прагнення особистості до найкращого виконання діяльності в ситуації досягнення".

Ситуація досягнення характеризується наявністю двох умов: завдання, яке необхідно виконати й стандарту якості виконання цього завдання. У даній ситуації в діяльності особистості проявляються дві протилежно спрямовані тенденції: прагнення досягти успіху й прагнення уникнути невдачі.

У рамках надситуативної активності ризик завжди розрахований на "ситуативні переваги"; ризик мотивований, доцільний. Це ризик для чогось: заради самоствердження, грошей і т.д.

Як відзначає Корнілова "надситуативний ризик, як особлива форма прояву активності суб'єкта, пов'язаний з існуванням надситуативної активності, що представляє собою здатність суб'єкта підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити мети, надлишкові з погляду вихідного завдання" [16].

Другий напрямок, розглядає ризик з погляду теорії рішень, як ситуацію вибору між альтернативними або можливими варіантами дій.

Ця позиція пов'язана з виміром імовірності помилки або невдачі вибору в ситуації з декількома альтернативами.

І, нарешті, третє вивчає взаємозв'язок індивідуального й групового поведіння в ситуаціях ризику і являє собою соціально-психологічний аспект ризику.

Загальне, в перерахованих вище концепціях, полягає в тім, що вони одногласно вважають ситуацію ризику ситуацією оцінки.

Ризик виражає "прогностичну оцінку ймовірності несприятливого результату, ситуації що розвивається (яка ще не закінчилася). Ризик - це не описова (атрибутивна) характеристика ситуації, а оцінювана категорія, що невідомо пов'язана з дією людини, її оцінкою - "оцінкою себе" [15].

Проаналізувавши психологічну літературу з проблеми вивчення ризику ми прийшли до висновку: ризик - це "прогностична, що випереджає дію оцінка, яка формується на стадії організації або планування дії".

Ризик у психології, досліджується переважно в рамках теорії мотивації досягнення, теорії рішень та концепції надситуативної активності.

Хоча в даний час велика частина діяльності суб'єктів пов'язана з ризиком, і величезний вплив на суб'єктів в ситуації ризику надають саме психологічні фактори.

Тому дослідження ризику в психології, і зокрема його вплив на поведінку людей в різних ситуаціях невизначеності, зараз досить актуально і являє собою чималу цікавість для дослідників. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження і його актуальність.

Об'єктом нашого дослідження є ризик.

Предметом дослідження є ризик у курсантів та працівників ДСНС.

Метою роботи є вивчення схильності та готовності до ризику курсантів та працівників ДСНС

Відповідно до мети і завдань дослідження нами використовувалися наступні психодіагностичні методи: для дослідження рівня ступеня готовності до ризику було використано методику Шуберта, а для дослідження схильності до ризику – методику Шмільова.

У дослідженні брали участь 15 курсантів третього курсу НУЦЗУ. Вік досліджених 19-20 років. Також в дослідженні приймали участь працівники навчальної пожежно - рятувальної частини на Баварській № 7, кількість учасників – 15 чоловік, віком від 24 до 54 років.

Провівши методику на виявлення ступеня готовності до ризику Шуберта у курсантів та працівників ДСНС і обробивши результати, ми отримали дані, які відобразили в таблиці 1.

Дані таблиці 1 вказують, що достовірних розбіжностей не спостерігається по показникам готовності до ризику ні за одним із рівнів.

Але, якщо розглядати окремо по кожній групі досліджуваних, то ми бачимо, що високий рівень готовності до ризику мають 20 % учасників у кожній із груп (групи курсантів та групи працівників ДСНС).

Високому показнику "готовності до ризику" відповідають такі особистісні риси, як схильність до авантюри, соціальна сміливість, рішучість, потяг до сильних відчуттів (висока сила Супер его); одночасно совісність, завзятість, почуття відповідальності, вольовий самоконтроль, висока інтеграція почуття

Я; при цьому присутні також невпевненість і сензитивність (на протипагу реалістичності і жорсткості мислення); відкритість та легкість у спілкуванні, емоційна стійкість і врівноваженість; самоствердження, непоступливість; активність, безпечність і піднесеність.

Таблиця 1

Показники готовності до ризику у групах досліджуваних (%)

Досліджувані Рівні готовності до ризику	Курсанти	Працівники ДСНС	ϕ	p
Високий	20	20	-	-
Середній	60	50	0,201	-
Низький	20	30	0,232	-

Середній рівень мають 60 % курсантів та 50% працівників ДСНС. Ці дані вказують, що більшість представників курсантської групи та групи працівників ДСНС реально оцінюють свої можливості. Тобто для них також важливим є і можливість отримання невдачі у ситуації високої готовності до ризику. Люди з середнім рівнем найбільш раціональні у використанні своїх сил для досягнення поставленої мети.

Як видно з таблиці 1 відсоткова частка працівників з низьким рівнем є більшою ніж у курсантів з таким рівнем. Ці дані можуть свідчити про те, що з віком готовність до ризику зменшується. З'являється боязнь невдач. Люди, що мають стаж роботи в екстремальних ситуаціях і маючи безцінний багаж життєвого досвіду «за плечима» можуть реально оцінити можливості отримання невдачі, а іноді біди.

Невдача не є чимось випадковим, простим збігом обставин. Її причини слід шукати в особистісних факторах, в низькому рівні мотивації, у відсутності компетентності. Часто причини невдачі полягають у тому, що людина ігнорує об'єктивні умови, не враховує матеріальну, громадську та психологічну дійсність.

Одним з факторів, який призводить до невдачі, може бути необгрунтований оптимізм у прийнятті рішень. Люди занадто часто переоцінюють власні шанси досягти мету. Таким чином, суб'єкт збільшує мотивацію до сміливих, ризикованих дій, в той же час він блокує раціональну оцінку можливостей і об'єктивних умов.

Таким чином результати методики Шульте вказують на те, що в наших досліджуваних більш виражений середній рівень готовності до ризику. Тому можна сказати, що курсанти і працівники ДСНС розуміють всі наслідки того якщо ризик не виправдується, а отже і ризикують вони в міру.

Також на основі отриманих результатів можна стверджувати, що рівень готовності до ризику залежить від багатьох чинників:

- З віком готовність до ризику падає;
- У більш досвідчених працівників готовність до ризику нижче, ніж у недосвідчених;

- Зі зростанням знехтуванням особистості, в ситуації внутрішнього конфлікту зростає готовність до ризику;

- В умовах групи готовність до ризику проявляється сильніше, ніж при діях поодиночки, і залежить від групових очікувань.

Провівши методичку Шмільова на виявлення рівня схильності до ризику та обробивши результати, ми отримали наступні дані.

У групі курсантів:

- високий рівень схильності до ризику виражений у 4 курсантів, що складає 20 % від загальної кількості;

- середній рівень отримали 13 курсантів, це відповідно 65 % від загальної кількості;

- низький рівень виражений у 3 курсантів – 15 % від загальної кількості.

У групі працівників ДСНС:

- високий рівень отримало 3 чоловіки, тобто 15 % від загальної кількості досліджуваних;

- середній рівень – 11 чоловік, що становлять 55 % учасників дослідження;

- низький рівень мають 6 представників даної групи досліджених, що становить 30 % від загальної кількості.

Отримавши та обробивши результати по методиці Шмільова на виявлення схильності до ризику, ми отримали наступні показники які відобразили у таблиці 2.

Результати таблиці 2 вказують, що високий рівень отримали 20 % курсантів та 15 % працівників. Тобто, можемо сказати, що курсанти більш схильні до ризику, більш сміливіші ніж працівники ДСНС.

Ризик і сміливість грають істотну роль в управлінні, в процесі прийняття рішень, захищають від консерватизму і конформізму. Певна міра ризику необхідна і вченому, і підприємцю, і політику. Завдяки ризикованим дій людина здатна виграти, перемагати суперника і обставини. Але необгрунтований ризик призводить до поразки: ризикуючи, людина може втратити все. Брак сміливості (фізичної, цивільної, творчої) і обережність в діях заважають досягненню цілей. Керівник, який боїться ризикувати, втрачає здатність розвиватися і досягати високих цілей.

Таблиця 2

Показники схильності до ризику у групах досліджуваних (%)

Досліджувані	Курсанти	Працівники ДСНС	φ	p
Рівні схильності до ризику				
Високий	20	15	0,132	-
Середній	65	55	0,204	-
Низький	15	30	0,364	-

Сміливі люди схильні приймати ризиковані рішення, оскільки небезпека і азарт для них є позитивними категоріями. Сміливці перетворюють життя на своєрідні пригоди, постійно ризикують і нехтують небезпекою.

Сміливість і схильність до ризику як риса особистості в різних умовах проявляються по-різному. Одні й ті ж люди вибирають різний рівень ризику в залежності від обставин і умов.

Середні показники схильності до ризику отримали 65 % курсантів та 55 % працівників. Цей рівень вказує на те, що його представники не схильні до надмірного ризику але не схильні і до надмірної обачливості. Люди з такими показниками ризикують в міру, там де це потрібно.

Результати отримані за низьким рівнем говорять нам про те, що працівники більш схильні до надмірної обачливості, до загрози отриманню невдачі (30%), ніж курсанти (15%).

Люди, які бояться невдач (високий рівень захисту), віддають перевагу малому або, навпаки, надмірно великому ризику, де невдача не загрожує престижу. Підсилюють установку на захисне поведіння дві обставини: перше - коли без ризику вдається отримати бажаний результат, другий - коли ризикована поведінка веде до нещасного випадку. Досягнення ж безпечного результату при ризикованому поведінні, навпаки, послаблює установку на захист, тобто мотивацію до уникнення невдач.

Люди, які тримаються за старе, уникають ризику, діють обережно, зважуючи всі "за" і "проти". Вони вибирають мету, ймовірність досягнення якої досить висока. Це гарантує їм спокійне і стабільне життя.

Таким чином результати методики Шмільова на виявлення схильності до ризику вказують на те, що курсанти більш схильні до ризику. Висока схильність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникнення невдач. А в загальній картині видно, що і курсанти і працівники ДСНС показали середні показники. Тобто наші досліджувані усвідомлюють, що не завжди ризик приносить успіх в роботі, іноді можливі і погані наслідки, особливо в екстремальних ситуаціях.

Провівши дослідницьку роботу, ми прийшли до висновку:

Вивчивши виявлення готовності до ризику, отримані дані вказують на те, що в наших досліджуваних більш виражений середній рівень готовності до ризику. Тому можна сказати, що курсанти і працівники ДСНС розуміють всі наслідки того, якщо ризик не виправдується, а отже і ризикують вони в міру. Також, виявлено, що курсанти більш готові ризикувати ніж працівники ДСНС. Отже, значний вплив на результати методики має досвід працівників у структурі ДСНС. Адже їхня професія є екстремальною, а страх невдачі є одним з негативних психічних реакцій в екстремальних ситуаціях.

Дослідивши виявлення схильності до ризику, отримані дані можуть свідчити про те, що курсанти більш схильні до ризику. Висока схильність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникнення невдач. А в загальній картині видно, що курсанти і працівники ДСНС отримали середні показники. Тобто наші досліджувані усвідомлюють, що не завжди ризик приносить успіх в роботі, іноді можливі і погані наслідки, особливо в екстремальних ситуаціях.

1. Проведений аналіз психологічної літератури дозволяє зробити висновок, що ризик - це "прогностична, що випереджає дію оцінка, яка формується на стадії організації або планування дії".

Дане поняття «ризик» дуже багатогранне й неоднозначне, має специфіч-

ні особливості. І коло досліджуваних якостей, рис, елементів і властивостей цього явища багато в чому залежить від того, в якому аспекті - технічному, соціальному, психологічному, економічному, гуманітарному - поняття "ризик" і "ситуацію ризику" буде розглядати дослідник.

Ризиком можна управляти, тобто використовувати різні заходи, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикової події і вживати заходів до зниження ступеня ризику, мінімізації втрат, пов'язаних з ним.

2. Вивчивши виявлення готовності до ризику, отримані дані вказують на те, що в наших досліджуваних більш виражений середній рівень готовності до ризику. Тому можна сказати, що курсанти і працівники ДСНС розуміють всі наслідки того, якщо ризик не виправдується, а отже і ризикують вони в міру. Також, виявлено, що курсанти більш готові ризикувати ніж працівники ДСНС. Отже, значний вплив на результати методики має досвід працівників у структурі ДСНС. Адже їхня професія є екстремальною, а страх невдачі є одним з негативних психічних реакцій в екстремальних ситуаціях.

3. Дослідивши виявлення схильності до ризику, отримані дані можуть свідчити про те, що курсанти більш схильні до ризику. Висока схильність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникнення невдач. А в загальній картині видно, що курсанти і працівники ДСНС отримали середні показники. Тобто наші досліджувані усвідомлюють, що не завжди ризик приносить успіх в роботі, іноді можливі і погані наслідки, особливо в екстремальних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альгін А. П. Ризик і його роль у суспільному житті/ А. П. Альгін – К.: Вища освіта, 1989. – 184 с.
2. Козелецкий Ю. К. Психологічна теорія рішень/ Ю. К. Козелецкий – М.: МГУ, 1979. – 209 с.
3. Корнілова Т.В. Діагностика мотивації й готовності до ризику/ Т.В. Корнілова. – М.: Ижевск, 1997. – 225 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка/ С.И. Ожегов. – М.: ПЕРСЭ, 1964. – 564 с.
5. Renn O. Три десятиліття дослідження ризику/ О. Renn// Питання аналізу ризику. – 1999. – №1. – С. 47.

УДК 159.95

Сергієнко Н.П. к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ;

Дудолад А.В., магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗ України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наводиться аналіз особливості формування міжетнічної толерантності студентів у процесі їх навчання, проводиться аналіз понять толерантність та міжетнічна толерантність. Розглядаються міжетнічна компетентність, міжетнічні іденти-